

Sherjaxon ABDUFATAYEV,

Guliston davlat pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

E-mail: Sherjahonjon07@gmail.com

GulDPI p.f.b.f.d. (PhD) M.Niyozov taqrizi asosida

INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IS THE MAIN FACTOR OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

Training of competitive specialists who are deeply aware of their civic duties and responsibilities before the family, state and society, who are deep-thinking, social activity, high professional skills, creative activity and positive qualities is a requirement of the present time and perspective. Based on this point of view, this article describes the ways and results of developing and ensuring the knowledge, skills and qualifications of students in general education schools.

Key words: Socio-economic, ideological-political, educational-educational, integration, differentiation, subjects of a special category, perception, activity, knowledge, skill, competence, inversion of knowledge, propaedeutic, general technical, planning, fundamental sciences, general methodological.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ – ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

Подготовка конкурентоспособных специалистов, глубоко осознающих свой гражданский долг и ответственность перед семьей, государством и обществом, обладающих глубоким мышлением, общественной активностью, высоким профессиональным мастерством, творческой активностью и положительными качествами, является требованием современности и перспектива. Исходя из этой точки зрения, в данной статье описаны пути и результаты развития и обеспечения знаний, умений и квалификации учащихся общеобразовательных школ.

Ключевые слова: Социально-экономический, идейно-политический, учебно-воспитательный, интеграция, дифференциация, субъекты специальной категории, восприятие, деятельность, знания, умения, компетенции, инверсия знаний, пропедевтические, общетехнические, плановые, фундаментальные науки, общие методологический.

FANLARARO INTEGRATSIYA –TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING ASOSIY OMILI

Аннотация

Oila, davlat va jamiyat oldida o'zining fuqorolik burchi, mas'uliyatini chuqur anglaydigan, teran fikirli, ijtimoiy faolligi, yuksak kasbiy mahorati, ijodiy faoliyati hamda ijobiy fazilatlarini bilan qurbi yetadigan raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash hozirgi zamon va istiqbol talabidir. Shu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, taminlash yo'llari va natijalari yoritilgan

Kalit so'zlar: Ijtimoiy-iqtisodiy, g'oyaviy –siyosiy, ta'lim –tarbiyaviy, integratsiya, differentsiatsiya, maxsus turkumdagi fanlar, idrok, faollik, bilim, ko'nikma, malaka, bilimlarning inversiyasi, propedevtik, umumtexnik, reja tuzish, fundamental fanlar, umumetadologik.

Kirish. Jamiyatning hozirgi zamon rivojlanish darajasi ijtimoiy hayotning barcha sohalrida amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarda o'z aksini topmoqda. Bunday o'zgarishlar shaksiz, barkamol shaxsni tarkib toptirish bilan chambarchas bog'liq. Chunki ma'lum ma'noda inson o'z kelajagini yaratuvchisi hisoblanadi. Shunday ekan, bugungi kunda insoniyat jamiyati, shuningdek davlatomiz oldida turgan ijtimoiy-iqtisodiy, g'oyaviy –siyosiy, ta'lim –tarbiyaviy muammolarning yechimini topish umumtalim fanlarini o'zaro integrativ yondashuv orqali yechim topishni taqozo qilmoqda.

Ilmiylik nuqtai nazaridan olib qaraganda integratsiyaning asosini olamning yaxlitligi va uni tashkil etuvchi qism (element)larini o'zaro aloqadorligi, munosabatlaritashkil etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Taniqli rus psixologik olimi G.S.Kostyukning fikricha: “Tabaqalashtirish differentsiatsiya – ruhiy jarayonlar va holat (xususiyatlarini) ko'payishiga olib kelsa, integratsiya – tartibga keltirish, subordinatsiya va uning natijalarini ma'lum ketma –ketlikda joylashtirishga olib keladi. Integratsiyalashtirish yo'li bilan yangi psixologik jarayon, yangi faoliyat tuzilmasi hosil bo'ladi. Bu yangi tuzilma ilgari alohida –alohida bo'lgan elementlardan sintezlash yo'li bilan hosil qilinadi [2].

“Integratsiya” so'zi lotincha “integratio” so'zidan (“integ” - to'liq, butun, yaxlit) olingan bo'lib, “qayta qurish, tiklash, to'ldirish”, “integratsiya”-“o'zaro bog'langan holda rivojlantirish”, “integratsiyalash”- “bir butun qilib birlashtirmoq, yaxlit holga keltirmoq” degan ma'nolarni anglatadi.

“Integratsiya” tushunchasiga qator ta'riflar mavjud. Xususan, N.Poddyakova integratsiyani “bir nechta o'quv predmeti materiallarini metodikaning vazifasi va yagona maqsadiga tabiiy bo'ysundirish asosida tuzish usuli”,- deya tavsiflaydi.

“Integratsiya” termini mazmun va mohiyat jihatdan uzoq tarixga ega. Koinotda, jamiyat hayotida, turmushda va ishlab chiqarishda, ta'limda, ya'ni mikro olamdan tortib, to makro olamgacha integratsiya katta ahamiyat kasb qiladi. Integratsiya - juda keng ma'noli tushuncha. Ayniqsa, yosh avlodning ilmiy dunyoqarashi, axborot madaniyatini rivojlantirishda ta'limda integratsiya jarayonining zarurligi dunyo olimlari tomonidan alohida qayd qilinmoqda.

O'quv fanlariaro aloqadorlikning turli jihatlarini o'rganildi: chunonchi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish samaradorligini oshirish didaktik vosita; o'quvchilarning o'quv faoliyatida idrok etish faolliklarini rivojlantirish, ularning idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirish sharti sifatida; o'qitishda o'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlashda ilmiylik tamoyiliga amal qilish hamda o'qitish jarayonida fanlararo o'zaro aloqadorligini birgina o'quv fani doirasida ta'minlash mumkin emasligi asoslab berilgan.

Integrativ yondashuv - turli fanlardan olingan bilimlar, ko'nikma, malaka va tajribalarni hisobga olish, tayanish, birlashtirish va kompetensiyalarni baravar rivojlanishini nazarda tutadi.

Psixologik turkum fanlarida barcha insonlarga xos bo'lgan fikrlash operatsiyalari bilish faoliyatining yaxlit qismi sifatida fikrlash strategiyalarining ko'p miqdordagi qismini tashkil qiladi hamda sintez orqali turli darajadagi va tavsifdagi tizimlarni birlashtiradi. Integratsiya bilish mexanizmi asosida yotadigan qismlarni yaxlit sintezlash nuqtai nazaridan bilish strategiyalari kabi farqlanadi va natijada ko'zlangan maqsadga erishiladi.

Tahlil va natijalar. O'quv fanlarini integratsiyalashning didaktik mohiyati turli o'quv fanlari bo'yicha yangi bilimlarni shakllantirishning kontseptual tuzilma va metodlarini aniqlash imkonini beruvchi pedagogik tadbirlar tartibi hamda qonuniyatlarini ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi. Tor ma'noda qaralganda, o'quv fanlari integratsiyasi fan sohalari va ilmiy bilimlar o'zaro sintezining uzviy davomi hisoblanadi.

O'quv fanlari integratsiyasining asosiy maqsadi sub'ektiv yangi bilimlarni sintez qilishdan iborat bo'lib, integratsiya jarayonlarining bosh vazifasi – sub'ektiv yangi ilmiy bilimlarni sintez qilishga qaratilgan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

O'quv fanlarini integratsiyalashgan holda o'rganishda sub'ektiv yangi bilimlar sintezi qanday kechadi? – degan savol yuzaga kelishi mumkin. Didaktikada turli fanlarga taaluqli o'quv materiallarini bitta kursga birlashtirish kabi integratsiyaning turli shakllari taklif qilinadi. Biroq, pedagogik tajribalar bu kabi shakllarning yetarli samara bermasligini ko'rsatmoqda. Biz, fanlari nisbatan mustaqil bo'lishi kerak, chunki ularning har biri o'z tili, tushunchalar apparati, metodologiyasi, metodikasi, tadqiqot predmeti va kontseptsiyasiga ega alohida fan sohasini ifoda etadi.

Shu bilan birga, ularni o'zaro bog'liqlikda o'rganish bilan bog'liq imkoniyatlar ro'yobga chiqarilishi lozim. Bunday imkoniyat jumladan fanlararo yondashuv asosida ta'minlanadi. Uni o'quv fanlarini integratsiyalash shakli sifatida ham, sub'ektiv yangi bilimlarni sintez qilish metodi sifatida ham qarash mumkin. Biz o'quv fanlarini integratsiyalash natijasi fanlar o'zaro bog'lanmagan holda o'rgatilganda shakllantirish mumkin bo'lmagan sub'ektiv yangi bilimlarning o'zlashtirilishi, - degan kontseptual g'oyaga tayanamiz.

Ilmda yangi bilimlarning fanlararo sintez jarayoni juda sekin kechib, ba'zida u bir qancha o'n yilliklarga teng davrni qamrab oladi. O'quv jarayonida o'qituvchi bir yoki bir necha mashg'ulot, yoki hatto bir necha daqiqa ichida talabani ilgari turli fanlariga oid o'zlashtirilgan bilimlarga tayanuvchi sub'ektiv yangi bilimga "olib kelishi" kerak bo'ladi. Ya'ni, bilimlarni tayyor holatida berish emas, balki ularning sintezi uchun tegishli shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bu vazifani amalga oshirishning texnologik usullaridan biri bir sohaga oid bilimlarni boshqasiga olib o'tish bilan bog'liq bo'lib, u fanlararo aloqalarni o'rnatishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, bilimlarning har qanday olib o'tilish holati sub'ektiv yangi bilimlar sinteziga olib kelmaydi. Buning uchun ushbu bilim inversiyaga uchrashi lozim.

Xulosa va takliflar. Bilimlarning inversiyasi quyidagi jarayonlarni qamrab oladi: o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish maqsadida bilimlarni shakllangan fandan boshqasiga o'tkazilganidagi tavsifining o'zgarishi; ilmiy bilimlar mohiyat jihatidan o'zaro bog'liqligini o'quv vazifalariga aylantirish; o'quvchida ijodkorlik qobiliyatlari ham kasbiy yo'nalganligining tarkib topishini ta'minlovchi fanlararo bilim va ko'nikmalarni egallash darajalarini belgilab olish.

Inversiyaning mohiyatini quyidagi misolda izohlash mumkin. I.Nyuton tomonidan kashf etilgan mexanika qonunlariga oid bilimlar inversiya natijasida hali maktab fizika kursidayoq texnika va texnologiya ob'ektlariga tatbiq etilib, politexnik ko'rinishda taqdim etiladi. Ushbu bilim boshqa ob'ektlarga o'tkazilganida o'zga yo'nalish kasb etib, boshqa kasbiy vazifalar yechimiga xizmat qiladi. Misol uchun, texnologiya fanini o'qitish metodikasiga o'tkazilgan texnologiya faniga oid bilimlar inversiyaga uchrab, bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlashdagi kasbiy bilimlarga aylanadi. Fan yo'nalishlariga oid bilimlar bo'lajak mutaxassisning maxsus fanlarni o'rganishi hamda ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida kasbiy bilimga aylanadi. Bu kabi o'zgarishlar amalga oshirilmasa, umumta'lim hamda maxsus fanlarga oid bilimlar kasbiy faoliyatga tatbiq etilmasa ular kasbiy bilim emas, balki propedevtik ahamiyat kasb etuvchi ma'lumot sifatidagina ahamiyatga ega bo'ladi.

Pedagogikaga oid ilmiy izlanishlarda o'quv fanlarini o'qitishdagi tarqoqlikni bartaraf qilishga qaratilgan shakl, metod hamda vositalari tizimini, ularning asosi bo'lgan o'qitish va tarbiyalash jarayoni metodologiyasini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bularni o'quvchilar hayotiga qanday tatbiq qilib bo'ladi?

O'qish – aqliy mehnat turlaridan biri. Mamlakatimizda millionlab o'quvchilar maktablarda o'qishadi. O'qish – bu o'ziga xos xususiyatga ega mehnatdir. Shu narsa aniqki, bu mehnat ham ayni bir natijaga erishish uchun ko'p yoki oz kuch sarflanishiga qarab u yoki bu darajada samarali bo'lishi mumkin.

O'quvchilarni har bir ishga kirishishdan oldin xoh yozma, xoh og'zaki reja tuzib olishga o'rgatish kerak. Ijtimoiy ishlab chiqarishda ham, shaxsiy ishda ham tartiblilik, tejamlilik rejaning mavjudligi va mukammalligiga bog'liqdir:

Reja – ishdagi muvaffaqiyatning asosidir.

Reja – harakat uchun dastur.

Rejaning tarkibiy qismlari:

Ish maqsadini aniqlash.

Ish uchun nimalar kerak?

Ish tartibi, ish jarayoni, vaqti, joyi.

Nihoyat, ishning o'zini: uning nimadan boshlanishi, qanday borishi, nimadan keyin nima kelishini aniq tasavvur qilish kerak.

Ishni bajarish uchun eng avvalo tegishli ish o'rni kerak. Maktabdagi ko'pchilik darslar uchun parta yoki stol singari ish o'rni to'liq kifoya qiladi.

Endi ish o'rniga quyidagi talablar qo'yiladi:

1. Ish o'rnida hech qanday ortiqcha narsa bo'lmadligi kerak. Aks holda kerakli narsani topish uchun ko'p vaqt sarflanadi.

Ish o'rnida tozalikni ta'minlash kerak. Ish o'rni qanchalik toza bo'lsa, ishlash shunchalik oson, zavqli bo'ladi.

Ish o'rnida bajariladigan ishga muvofiq tartib ta'minlanishi lozim. Bizga kerak bo'ladigan hamma narsani bir tomonda (yaxshisi chapda), bajarilgan va foydalanilgan narsalarni o'ng tomonda saqlash kerak. Ko'p ishlatiladigan narsalar yaqinroq turishi kerak.

Stolda tartib saqlanishi uchun ruchka, qalam, knopka, qisqich, o'chirg'ich va maxsus qalamdondan foydalanish o'rini. SHuni unutmaslik kerakki, sinf xonasidagi tartib, ozodalik har bir ish o'rnidagi tartib va ozodalikka bog'liq.

Bu xildagi ish jarayoni o'quvchilarni tartiblilikka, ozodalikka, o'z-o'zini nazorat qilishga, qiziqib mehnat qilishga o'rgatadi.

Sinf rahbari turli rejalar tuzib olishi mumkin: kelajakka mo'ljallangan, ya'ni istiqbolli (yillik, bir necha yillik) va muvaqqat (oylik, haftalik, kunlik).

Xo'sh rejaning asosiy manbai nimalardan iborat bo'lishi kerak?

Bosh manba – hukumatimizning farmon va qarorlari, hamda xalq ta'limi tizimining rasmiy yo'l -yo'riqlari, hujjatlari hisoblanadi.

Rejaning yana bir muhim manbai – o‘tgan o‘quv yilidagi tarbiyaviy tadbirlarning yutuq va kamchiliklari tahlilidir.

Reja quyidagi bir qator talablarga javob berishi kerak:

1. Rejaga Istiqbol g‘oyalarini singdirish.

2. Rejaning shakl va yo‘nalishlari rang-barang hamda istiqbolli bo‘lishi.

Reja uzluksiz va izchil bo‘lishi.

Rejaning aniqligi.

Barcha tarbiyaviy vazifalar maktab oldiga qo‘yilgan asosiy maqsadni – o‘quvchilarni har tomonlama, «Sog‘lom avlod uchun» dasturi asosida ma‘naviy va jismoniy barkamol qilib tarbiyalash, ularni hayotga, mustaqil davlat qurilishiga faol qatnashishga tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilmog‘i dardor.

Rejaga bajarib bo‘lmaydigan ishlarni kiritmaslik kerak. Ishni rejalashtirishda mahalliy sharoitlardan kelib chiqish lozim. Rejada hamma narsa: ish vaqti, joyi, mas‘ullar aniq bo‘lsin.

Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasi – bu majburiy pedagogik hujjatdir. Uni amalga oshirish uchun sinf rahbari shaxsan mas‘uldir. «Sinf rahbari haqida Nizom»da: «Sinf rahbarining ishi reja asosida olib borilishi lozim» deb belgilab qo‘yilgan.

Ishning istiqbolli rejasi sinf jamoasi tomonidan to‘plangan tajribaga qarab va sinf rahbarining o‘z vazifalariga muvofiq ravishda bir yoki bir necha yilga tuzilishi mumkin. Nizomda «Sinfning yillik ish rejasi tuziladi. Uni tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari tasdiqlaydi» deyilgan.

Rejaning ifodalash shakli juda oddiy bo‘lgani ma‘qul: ishning nomi, bajarish muddati, mas‘ul kishi. Reja qisqa va aniq bo‘lishi kerak. Bo‘lar-bo‘lmas ishlar ro‘yxatini qalashtirib, qappaygan reja tuzishga berilib ketmaslik kerak. Rejaga faqat hayot ilgari surgan va o‘quv yili davomida muvaffaqiyatli bajarilishi mumkin bo‘lgan tadbirlarnigina kiritmoq lozim. Kiritilgan tadbirlar ham biri bog‘dan, biri tog‘dan olib yozilmasligi, balki ular tarbiyaviy ishlar tizimida bir-biri bilan bog‘langan, bir-birini to‘ldiradigan holda bo‘lishi zarur.

Reja o‘quvchi shaxsiga ta‘sir ko‘rsatuvchi turli tarbiyaviy omillarning nafaqat umumiy, balki xususiy aniq tadbirlarni ham o‘z ichiga olishi kerak.

Biz quyida sinf rahbari ish rejasining asosiy bo‘limlari va mazmunini beramiz:

I. O‘quvchilar jamoasi bilan ishlash. Uquvchini o‘rganish (o‘quvchi haqida ma‘lumot to‘plash, uning aqliy, jismoniy, ruhiy rivoji, bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini, tarbiyalanganlik, jamoatchilikka intilish darajalarini diagnostik dasturlar asosida o‘rganish), sinf jamoasini o‘rganish (o‘quvchilar soni, jinsi, millati, yoshi, rasmiy va norasmiy liderlar, ilg‘orlar, qoloqlar, intizomsiz va tarbiyasi qiyin o‘quvchilar, ularning sinfga ta‘siri, sinfning jamoatchilik topshiriqlariga munosabati, sinfning tarbiyalanganlik, jipslik, rivojlanganlik darajalarini diagnostik dasturlar asosida o‘rganish), sinf jamoasini tashkil etish va yo‘naltirish (tashkiliy ishlar, sinf faollari bilan ishlash, umumiy ishlar ustidan nazorat, o‘quvchilarni o‘z-o‘zini nazorat qilishga o‘rgatish, navbatchilikni, o‘zaro yordamni yo‘lga qo‘yish, gazeta tahririyati bilan ishlash, kasalmand va nogiron o‘quvchilarga g‘amxo‘rlik, vaqtli matbuot nashrlariga yozilish, mehnat harakatlarida qatnashish, sinf mulkini saqlash, kundalik rejimga bo‘ysunish va hokazolar).

II. Darslarda o‘quvchilarni o‘rganish (o‘quvchining darsda o‘zini tutishi, ularning o‘zlashtirmasligi, bilimdagi nuqsonlar, xulqi), o‘quvchilardagi bilim ko‘nikmalarini aniqlash (o‘quvchilar kundaliklari, daftarlarini ko‘rib chiqish, o‘qituvchilar bilan suhbatlashish, o‘quvchilarning o‘quv ishlarini kuzatish, darsliklar, ma‘lumotnomalar, jadvallar va hokazolar bilan ta‘minlanish ahvolini o‘rganish, nutq madaniyati, uyga vazifa, kasb tanlash masalalari bilan qiziqish), o‘quvchi-o‘qituvchi munosabati (o‘quvchi bilan o‘qituvchining chiqishimligi, o‘qituvchiniig pedagogik odobga, pedagogik talablarning bir xilligiga erishishi masalalari), o‘zaro yordamni tashkil etish (passiv o‘quvchilarni aniqlash, fan o‘qituvchisi bilan birgalikda uning sabablarini tahlil qilish va tegishli tadbir belgilash, a‘lochi o‘quvchilardan o‘zaro yordam harakatini uyushtirish), o‘qituvchilarga yordam berish (o‘quvchilar haqida tegishli ma‘lumotlar, maslahatlar berish, fanga oid tadbirlarni o‘tkazishda ko‘maklashish).

Xulosa va takliflar. Demak, ta‘lim jarayoniga integrativ yondashuv masalasi qandaydir umumiylik va aloqadorlik xususiyatiga ega. Bunda ta‘lim jarayonida foydalanilayotgan integrativ yondashuv texnologiyalarini pedagogik, axborot-kommunitatsiya, va boshqa turlarni o‘z ichiga oladi. Bu integratsiyalashgan texnologiyalarning yo‘nalishlari har xil bo‘lgani bilan, ularning uzviylashadigan umumiy tomonlari ham bor. Umumta‘lim fanlarini o‘zlashtirishda integrativ yondashuvning optimal(samarali) yo‘llarini belgilashda uzviylik printsiplarini tadqiq qilish hamda ularning aniq mezonlarini belgilash muhim vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Djuraev R.H. va boshq. Pedagogika. - Toshkent. 2013. - B. 64.
2. Абдукуддусов О.А. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашга интегратив ёндашув “Фан”-2005
3. Галеева Н.Л. Система компетенций как инструмент управления качеством образования // Интернет-журнал “Эйдос”. 2007. 30 сентября <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930>.
4. То‘раев В.З. Информатика va axborot texnologiyalari sohasi pedagoglarining umumkasbiy fanlar integratsiyasida kasbiy kompetentligini shakllantirish. Ped. fanl. bo‘y. fals. dokt. (PhD). diss. avtoref.-Toshkent. O‘zMU, 2018. -B. 27.
5. Xasanova Sh.B. Elektron ta‘lim resurslari tayyorlash va undan foydalanish tajribalari. Uzluksiz ta‘lim. -Toshkent. 2017, №5. - B. 46-51
6. Хуторской А.В. Образовательные компетенции и методология дидактики. К 90-летию со дня рождения В.В. Краевского. Электронный ресурс.
7. Sharipov Sh.S, Aripov M, Begimqulov U.Sh. Bilim olishning intellektual tizimini ishlab chiqish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. - T.: Fan, 2011. - B. 72.
8. АКТ yordamida biologiyani o‘qitish. Umumta‘lim maktablariga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish loyihasi. O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. -Toshkent. 2010. - B. 11.
9. Шутенко, А.В. Методы проведения учебных занятий с использованием средств информационных и коммуникационных технологий /А.В. Шутенко [Электронный документ].- (<http://pedsovet.ru/publ/26-1-0-841>). 05.04.2010.
10. Abdufatayev, S. (2023). The Youth's Education as an Essential Factor of Increasing the Effectiveness of Education. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(6), 144-151.

